

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หลักนิติธรรมกับสถาบันครอบครัว

จัดทำโดย นายอนุพร อรุณรัตน์
รหัส ๖๓๐๘๔๗

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๘
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักนิติธรรมกับสถาบันครอบครัว

อนุพร อรุณรัตน์^๑

๑.๑ บทนำ

สถานการณ์ความยืดมั่นในหลักนิติธรรมของประเทศไทยในปัจจุบัน ถูกประเมินดัชนี Rule of law โดย World Justice Project ประจำปี ค.ศ. ๒๐๑๗ – ๒๐๑๘ จัดให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้คะแนนค่อนข้างต่ำกำลังจะเข้าสู่ขีดอันตราย คือใกล้ตกไปอยู่ในกลุ่มประเทศที่ขาดหลักนิติธรรม ขณะเดียวกันสภาพสังคมและสื่อต่างๆ ล้วนแสดงให้เห็นปัญหาของสถาบันต่าง ๆ ในเชิงขาดหลักนิติธรรม การทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพในระบบราชการ และการใช้ความรุนแรงอย่างแพร่หลายในสังคมไทย ซึ่งจะยิ่งทำให้ประชาชนของประเทศไทย รวมถึงเด็กและเยาวชน ไม่เชื่อในกฎหมายและระเบียบของสังคม เป็นการลดทอนความยึดมั่นในหลักนิติธรรมของประชาชนในประเทศ อาจกลายเป็นวิกฤติที่ทำให้ประชาชนไทยขาดความยึดมั่นในหลักนิติธรรม เนื่องจากสภาพสังคมและประชาชนในขณะนี้ไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างความยึดมั่นในหลักนิติธรรม ขณะที่พฤติกรรมของประชาชนในตอนนี้มีรากฝังลึกลงไป ในสังคมไทยที่จะเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างยากลำบาก ถึงกลับมีคำกล่าวที่ว่า “ทำตามใจคือไทยแท้” จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างความยึดมั่นในหลักนิติธรรมในสถาบันครอบครัวไทยในอนาคต เพื่อให้เด็กและเยาวชนผู้ที่จะเติบโตขึ้นมาเป็นผู้นำประเทศในยุคข้างหน้ามีความยึดมั่นในหลักนิติธรรม และนำประเทศไปสู่ความเจริญและความสงบสุขในอนาคต^๒

หลักนิติธรรม หรือเรียกชื่อภาษาอังกฤษว่า Rule of Law แปลตามศัพท์ว่า กฎของกฎหมาย หรือการปกครองด้วยกฎหมาย นั้นเป็นหลักการทางนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เป็นหลักการที่ได้มีการวิวัฒนาการ เปลี่ยนแปลง ให้เข้ากับบริบทและกฎหมายของแต่ละที่ แต่ละยุค และแต่ละประเทศตลอดมา เป็นหลักการที่หลายๆ ประเทศตะวันตกให้ความสำคัญเป็นอันมาก Brian Z. Tamanaha. (๒๐๐๔)^๒ จึงสามารถคงอยู่ได้ตลอดจนถึงทุกวันนี้ แต่ถึงแม้ว่าหลักนิติธรรมจะเป็นหลักการที่มีความสำคัญ อยู่คู่บ้านคู่เมืองประเทศตะวันตกมาโดยตลอด ในประเทศตะวันตกยังไม่มีข้อตกลงว่า Rule of Law ความจริงแล้ว มีความหมายว่าอะไร มีข้อปฏิบัติอย่างไรบ้าง นักวิชาการ นักกฎหมาย และ ประเทศแต่ละประเทศ จะมีความเข้าใจถึงความหมายของหลักนิติธรรมแตกต่างกันแต่ศูนย์กลางของความเข้าใจในหลักการนี้ทุกประเทศมีเหมือนกัน นั่นก็คือ กฎหมายมีการบังคับใช้กับทุกคน เท่าเทียมกัน สิทธิส่วนบุคคลต้องได้รับ

^๑ นายอนุพร อรุณรัตน์ ประกอบวิชาชีพทนายความและที่ปรึกษากฎหมาย
ปริญญาบัตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายเศรษฐกิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๑
ปริญญาบัตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๔๙
ปริญญาบัตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๒๓

^๒ Brian Z. Tamanaha. (๒๐๐๔). ON THE RULE OF LAW: HISTORY,POLITICS, THEORY. Cambridge University Press.

การปกป้อง กฎหมายต้องมีความยุติธรรม เข้าถึงได้ง่าย และบุคลากรของภาครัฐต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม ผ่านกระบวนการกฎหมาย Garner, (๒๐๐๔)^๓

ในปี ๒๕๖๑ World Justice Project องค์กรอิสระที่ทำหน้าที่รณรงค์ให้ประเทศทั่วโลกมีหลักนิติธรรมได้ให้คะแนนรวมความยึดมั่นต่อหลักนิติธรรมในประเทศไทยไว้ที่ ๐.๕ คะแนนเต็ม ๑ ว่าเป็นประเทศอันดับที่ ๗๑ จาก ๑๑๓ ประเทศ เป็นอันดับ ๑๐ จาก ๑๕ ประเทศของเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับแปซิฟิก จัดว่าประเทศไทยกำลังจะเข้าสู่ขีดอันตราย กำลังจะกลายเป็นประเทศที่ขาดหลักนิติธรรม^๔

จะเห็นได้ว่าหลักนิติธรรมนั้นเป็นหลักการที่มีความสำคัญต่อประเทศเป็นอันมาก เพราะว่าประเทศที่มีหลักนิติธรรมจะเป็นประเทศที่มีความมั่นคง มีความยุติธรรม ปฏิบัติกับทุกคนด้วยความเท่าเทียมกัน ทำให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในกฎหมาย ในรัฐบาล มีความพร้อมที่จะทำตามระเบียบของสังคม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคม ทำให้ประเทศมีความเจริญมากขึ้น กฎหมายทำงานรวดเร็ว กระบวนการทำงานมีความโปร่งใส บุคลากรทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และสังคม ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจของประเทศมีการเจริญเติบโต สภาพการเมืองมีความสงบทำตามกฎเกณฑ์และหลักจรรยาบรรณ เป็นหลักการที่ช่วยขึ้นวิธีการแก้ไขปัญหาในสังคม ในทางกลับกันในประเทศที่ไม่มีหลักนิติธรรม มีกฎหมายที่เลือกปฏิบัติ ไม่มีประสิทธิภาพ ภาครัฐ เอกชน ประชาชน ไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และสังคม ส่งผลให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน ส่งผลให้ ประชาชนไม่สามารถเชื่อได้ว่ากฎหมายจะสามารถตัดสินข้อพิพาทได้ จึงต้องพึ่งพาแนวทางการตัดสินข้อพิพาทอื่นๆ ในการแก้ปัญหา โดยส่วนใหญ่แล้ว ก็พึ่งการใช้ความรุนแรง ทำให้ สังคมแตกแยก ใช้ความรุนแรง ประทุรัง รัฐบาลและสังคมจึงไม่มีความมั่นคง เกิด Corruption เพราะกฎหมายและระเบียบสังคมไม่สามารถควบคุมตัวคนได้ จึงมีปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในประเทศ

นอกจากองค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมแล้ว ประชาชนทั่วไปก็ต้องเคารพและปฏิบัติตามหลักนิติธรรมด้วยเช่นกัน เพราะประชาชนเป็นตัวละครสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาการละเมิดหลักนิติธรรม โดยเฉพาะปัญหาการฉ้อราชบังหลวงที่มีอยู่ในทุกระดับทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นวงการเมืองหรือวงการรวมถึงวงการธุรกิจภาคเอกชนด้วย ซึ่งปัญหาการฉ้อราชบังหลวงคนส่วนมากพุ่งเป้าไปที่ข้าราชการแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยลืมนึกไปว่าตัวละครฉ้อราชบังหลวงรายใหญ่ที่สุดคือประชาชนในฐานะเป็นเครื่องมือในการให้สินบาทคาดสินบนแก่พนักงานเจ้าหน้าที่และยังเป็นตัวละครสำคัญในการหลีกเลี่ยงภาษีอากรและประการสำคัญคือการซื้อสิทธิขายเสียง

การที่ประชาชนปล่อยให้ปัญหาเหล่านี้ฝังรากลึกลงไปก็จะกลายเป็นปัญหาที่เกาะกินและทำลายประเทศชาติ เพราะประชาชนมองว่าการฉ้อราชบังหลวงเป็นเรื่องธรรมดา ขอเพียงให้มีผลงานจะโกงบ้างก็ไม่เป็นไร ที่ผ่านมามีประชาชนส่วนใหญ่มองว่าปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่ธุระของตนจึงไม่ยอมเข้าไปมีส่วนในการแก้ไขโดยมิได้พิจารณาให้ถ่องแท้ว่าหากปล่อยให้ปัญหาเหล่านี้ลุกลามต่อไปก็รังแต่จะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นและ

^๓ Garner, Kim Monique. (2004). Examination the Roles of Middle School Personal in The Construction of Effective Discipline. *Dissertation Abstracts International*. 64(12): 4427-A

^๔ World Justice Project. (๒๐๑๙). *World Justice Project: Rule of Law Index ๒๐๑๙*. April ๑๕, ๒๐๒๐, Retrieved from <https://worldjusticeproject.org/>

สร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงให้กับประเทศชาติอย่างเหตุการณ์ที่ผ่านมาซึ่งสุดท้ายผู้ที่ได้รับผลกระทบก็คือ ประชาชน การที่ประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจว่าหลักนิติธรรมเป็นเรื่องของฝ่ายกฎหมายหรือนักวิชาการโดยไม่ได้คิดว่าแท้จริงแล้วปัญหาต่าง ๆ ที่มีการละเลยไม่ยึดถือปฏิบัติตามหลักนิติธรรมนั้น นอกจากกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมแล้ว ตัวบุคคลหรือประชาชนก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญเพราะหลักนิติธรรมเป็นหลักพื้นฐานของกฎหมาย การกระทำทุกอย่างไม่ว่าบุคคลใดองค์กรใดจะกระทำสิ่งใดก็ล้วนแต่ต้องสอดคล้องกับหลักนิติธรรมอยู่เสมอคือถูกต้องชอบธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะดำรงและรักษาไว้ซึ่งหลักนิติธรรมในสังคมไทย^๕

ครอบครัวถือว่าเป็นสถาบันทางสังคมที่เป็นส่วนสำคัญในการอบรมบ่มนิสัย ปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมอันดีให้กับเด็ก รวมไปถึงปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย ยึดหลักนิติธรรม ความรับผิดชอบต่อตนเองและเคารพผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง การเคารพความเสมอภาค การเคารพกติกาหรือเคารพกฎหมาย และความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม การอบรมเลี้ยงดูของสถาบันครอบครัวมีความสำคัญเป็นอันดับแรกเพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้เด็กเกิดจิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวมความใกล้ชิดระหว่างพ่อแม่กับลูกจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการอบรมเลี้ยงดูลูก เพราะความใกล้ชิดจะเป็นสื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และกลายเป็นความเห็นใจซึ่งกันและกัน โดยครอบครัวถือว่าเป็นสถาบันทางสังคมที่มีส่วนสำคัญในการอบรมบ่มนิสัย ปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม อันดีงามให้กับเด็ก รวมไปถึงปลูกฝังและพัฒนาให้ยึดตามหลักนิติธรรม อันประกอบไปด้วย ความรับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองในการเคารพผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง การเคารพความเสมอภาค การเคารพกติกาหรือเคารพกฎหมาย และความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม บทบาทหน้าที่ของครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้ดีจึงนับว่ามีความสำคัญ เพราะเขาคือทรัพยากรอันมีค่าในการพัฒนาประเทศ การอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างเหมาะสมจะส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมเด็กและเยาวชนทั้งในด้านที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์เมื่อเด็กเจริญเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนในครอบครัวให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพจึงมีความสำคัญมากเพราะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและประมวลผลงานวิจัยที่ผ่านมาในอดีต พบว่า ควรมีการอบรมปลูกฝังการเลี้ยงดูลูกให้มีหลักนิติธรรม^๖

๑.๒ ความหมายและความสำคัญของหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรมมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Rule of Law ซึ่งมีผู้ให้คำแปลไว้หลายอย่างอาทิ หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย หลักการปกครองด้านกฎหมาย หลักแห่งกฎหมาย หลักยุติธรรมตามกฎหมาย

^๕ อลงกรณ์ พลบุตร (๒๕๖๐). หลักนิติธรรมในบริบทของสังคมไทย. วารสารศาลรัฐธรรมนูญ. ๑๙ (๕๖)

^๖ รุ่งรัตน์ สุขะเดชะ (๒๕๖๓). การอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทย: การทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการอย่างเป็นระบบ. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ. ๔๓ (๑) หน้า ๑-๙.

รวมทั้งคำแปลอื่น ๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกันนี้ แต่คำแปลที่เป็นที่นิยมและใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมไทยในปัจจุบันคือ หลักนิติธรรม^๗

หลักนิติธรรมถือกำเนิดจากกฎหมายจารีตประเพณีของประเทศอังกฤษที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ ต่อมาใน ค.ศ.๑๘๘๕ ศาสตราจารย์ เอ.วี. ไคซี (A.V.Dicey) ได้ให้ความหมายที่ชัดเจนของหลักนิติธรรมไว้ ๓ ประการคือ

๑. ความสูงสุดของกฎหมาย บุคคลจะต้องถูกลงโทษก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นทำผิดตามกฎหมายซึ่งกฎหมายนั้นจะต้องถูกตราขึ้นก่อนการกระทำผิดโดยผู้กระทำผิดจะต้องถูกฟ้องร้องให้ศาลยุติธรรมมาเป็นผู้พิพากษา^๘

๒. ความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย บุคคลทุกคนภายในประเทศย่อมเสมอภาคกันภายใต้กฎหมายเดียวกันไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีสถานบรรดาศักดิ์เป็นนักการเมืองชั้นสูง เป็นข้าราชการ นักธุรกิจ หรือประชาชนบุคคลทั่วไป หากกระทำความผิด จะต้องถูกพิจารณาและลงโทษภายใต้กฎหมายเดียวกัน โดยมาตรฐานเดียวกัน

๓. ความมีสิทธิเสรีภาพในความเป็นมนุษย์ บุคคลทุกคนย่อมได้รับความคุ้มครองในสิทธิเสรีภาพตามขอบเขตของกฎหมาย และจารีตประเพณีของสังคม มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น หรือการ ประชุมหารือกัน รวมทั้งมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์^๙

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่สำคัญในต่างประเทศอีกหลายคนที่ให้คำอธิบายของหลักนิติธรรมโดยแอล. ฟูลเลอร์ (L.Fuller) ได้ให้หลักการที่สำคัญของ หลักนิติธรรมได้ ๘ หลักคือ^{๑๐}

๑. ทุกคนต้องเคารพกฎหมายที่มีอยู่
๒. กฎหมายต้องประกาศให้ทราบโดยทั่วไป
๓. กฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง
๔. กฎหมายต้องบัญญัติให้ชัดเจนเพื่อเลี่ยงการบังคับใช้ที่มีชอบ
๕. กฎหมายต้องเลี่ยงความขัดแย้งกันเอง
๖. กฎหมายต้องไม่บังคับในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้
๗. กฎหมายต้องยืนยงคงอยู่เพื่อให้หยั่งรากลึก แต่ต้องปรับให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงได้
๘. การดำเนินการทุกอย่างของรัฐต้องสอดคล้องทุกประการกับกฎเกณฑ์ที่ประกาศไว้

^๗ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) จริญญา ภักดีธนกุล. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยาย หลักนิติธรรมกับการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญและความชอบด้วย กฎหมาย. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

^๘ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ประสพสุข บุญเดช. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยายหลักนิติธรรมกับการควบคุมการ

ตรวจสอบการ

ใช้อำนาจรัฐโดยฝ่ายนิติบัญญัติ. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

^๙ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (๒๕๕๕). หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชนว่าด้วย รัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่

๖. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

^{๑๐} ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยาย ดุลยภาพระหว่างการเมืองภาค
นักการเมืองและการเมืองภาคพลเมืองกับ หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของ “นิติธรรม” ไว้ว่าหมายถึง หลักพื้นฐานแห่งกฎหมายที่บุคคลทุกคนต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน^{๑๑}

พจนานุกรมของ Black’s Law ได้ให้ความหมายของ “The Rule of Law” ไว้ว่าหมายถึง อำนาจที่เหนือกว่าของกฎหมายทั่วไปที่อยู่เหนือพลเมืองทุกคนโดยไม่คำนึงถึงอำนาจของพลเมืองนั้น^{๑๒}

ศาสตราจารย์ เอ.วี.ไดซี่ (A.V.Dicey) อดีตประมุขตุลาการศาลอังกฤษ (Master of the Rolls) และเป็นนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงของประเทศอังกฤษได้ให้ความหมายของหลักนิติธรรมไว้ ๓ ประการคือ

๑. ความสูงสุดของกฎหมาย คือ บุคคลจะต้องถูกลงโทษก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นทำผิด ตามกฎหมายซึ่งถูกตราขึ้นก่อนการกระทำผิด โดยผู้กระทำผิดจะต้องถูกฟ้องร้องต่อศาลยุติธรรม

๒. ความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย คือ บุคคลทุกคนภายในประเทศย่อมเสมอภาคกันภายใต้กฎหมายเดียวกัน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีสถานะใดในสังคม หากกระทำผิดก็ต้องถูกพิจารณาและลงโทษภายใต้กฎหมายเดียวกัน

๓. ความมีสิทธิเสรีภาพในความเป็นมนุษย์ คือ บุคคลทุกคนย่อมได้รับการคุ้มครองในเรื่องสิทธิเสรีภาพตามขอบเขตของกฎหมายและจารีตประเพณีของสังคม รวมทั้งมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์^{๑๓}

นักวิชาการที่สำคัญในต่างประเทศอีกหลายท่าน ได้แก่ ลอน แอล ฟูลเลอร์ (Lon L.Fuller) โจเซฟ เรซ (Joseph Rez) เจฟฟรีย์โจเวล (Jeffrey Jowell) และไฮน์ริชซีเคนท็อพฟ์ (HeinrichSiedentopf) เป็นต้น ได้ให้ความหมายของหลักนิติธรรมหรือหลักการปกครองไว้โดยมีสาระสำคัญโดยสรุป ๗ ประการ ได้แก่

๑. การปฏิบัติตามกฎหมายของทุกองค์กรของรัฐ (Supremacy of law)

๒. หลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of power)

๓. การมีกฎหมายที่ดี (Good law)

๔. ความชอบด้วยกฎหมายของการปกครอง (Administrative legality)

๕. ความรับผิดชอบของรัฐ (State responsibility)

๖. การมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาล

๗. การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน^{๑๔}

สำหรับในประเทศไทยมีนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องหลักนิติธรรมไว้ อาทิ ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์ อดีตคณบดี คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ให้ความหมายของ “หลักนิติธรรม” ว่าหมายถึงหลักพื้นฐานทางกฎหมายที่กระบวนการทางกฎหมายและ

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๔). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔.หลักนิติธรรม. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒ <http://www.royin.go.th/dictionary/>.

^{๑๒} The Law Dictionary, Black's Law Dictionary Free Online Legal Dictionary 2nd Ed. Retrieved from ๒๖ March ๒๐๒๐. <https://thelawdictionary.org/rule-of-law/>.

^{๑๓} ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ประสพสุข บุญเดช. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยายหลักนิติธรรมกับการควบคุมการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยฝ่ายนิติบัญญัติ. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

^{๑๔} สุนทร มณีสวัสดิ์ (๒๕๕๘). เอกสารประกอบการบรรยาย นิติธรรมและนิติรัฐ. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. หน้า ๑๑.

กระบวนการทางยุติธรรมจะต้องไม่ฝ่าฝืนหรือขัดแย้งต่อหลักนิติธรรมนี้ หากขัดแย้งต่อ หลักนิติธรรมผลก็จะใช้บังคับไม่ได้หรืออาจกล่าวได้ว่าหลักนิติธรรม คือ หลักที่อยู่เหนือกฎหมายทั้ง ปวง หลักนิติธรรมมีสาระสำคัญ ๖ ประการ ได้แก่^{๑๕}

๑. กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป คือ กฎหมายต้องมุ่งใช้บังคับกับบุคคลทุกคน โดยทั่วไปเสมอภาคกัน และกฎหมายต้องไม่มุ่งใช้บังคับกับกรณีใดกรณีหนึ่งหรือกับบุคคลใดบุคคล หนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง

๒. กฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง คือ กฎหมายจะบัญญัติให้การกระทำใดเป็นความผิดอาญาและลงโทษย้อนหลังไม่ได้

๓. การสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาคืออาญาบริสุทธิ์จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาเด็ดขาดว่า ผู้นั้นมีความผิด คือ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญายังไม่มีความผิดจนกว่าศาล จะมีคำพิพากษาเด็ดขาดว่ามีความผิด เพื่อเป็นประโยชน์ในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาหรือจำเลยได้ อย่างเต็มที่

๔. หลักความเป็นอิสระและเป็นกลางของผู้พิพากษา คือ ผู้พิพากษาเป็นกลไกในการอำนวยความยุติธรรมที่สำคัญ ดังนั้นจะต้องมีความเป็นอิสระไม่ถูกแทรกแซงทั้งจากฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ หรือแม้แต่ฝ่ายตุลาการด้วยตนเอง อีกทั้งผู้พิพากษาต้องมีความเป็นกลางและไม่มีอคติใด ๆ

๕. เจ้าหน้าที่รัฐจะใช้อำนาจได้ภายใต้กฎหมายที่กำหนดไว้ คือ องค์กรของรัฐและ เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องใช้อำนาจตามที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้นจะใช้อำนาจเกินกว่าขอบเขตที่ กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้

๖. กฎหมายต้องไม่ยกเว้นความผิดให้แก่การกระทำในอนาคต คือ จะออกกฎหมายเพื่อ รองรับการยกเว้นการกระทำผิดที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตไม่ได้ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันผู้มีอำนาจที่อาจใช้ กฎหมายเป็นเครื่องมือในการป้องกันการกระทำผิดในภายหน้าของตน

เมื่อพิจารณาจากความหมายของ “หลักนิติธรรม” ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมสรุป ได้ว่า “หลักนิติธรรม” คือ การปกครองบ้านเมืองโดยกฎหมาย ไม่ใช่การปกครองโดยคน (Rule by Law, not by man) โดยทุกคนจักต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีสถานะเช่นใด ในสังคมก็ตาม

หลักนิติธรรม (Rule of Law) มีวิวัฒนาการมาจากสมัยกรีกโบราณ โดยในสมัยนั้นมีข้อถกเถียงว่า การปกครองบ้านเมืองที่ดีควรจะต้องมีการปกครองด้วยอะไรระหว่าง การปกครองด้วย คนที่ดีที่สุดกับการปกครองด้วยกฎหมายที่ดีที่สุด เพลโต (Plato) นักปรัชญากรีกโบราณได้เสนอว่า การปกครองที่ดีที่สุดคือการปกครองโดย “ราชาปราชญ์” (Philosopher King) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีทั้ง ความรู้ความสามารถในการปกครองบ้านเมืองและเป็นคนดี แต่เพลโตไม่อาจหาคนดีที่มีความสามารถที่จะ มาเป็น “ราชาปราชญ์” (Philosopher King) ได้ จึงเปลี่ยนแนวความคิดจากการปกครองด้วยคนที่ดี ที่สุดมาเป็นการปกครองด้วยกฎหมายที่ดีที่สุดซึ่งเป็นต้นกำเนิดของหลักการปกครองบ้านเมืองด้วย กฎหมาย รวมถึงเป็นต้นกำเนิดของ

^{๑๕} ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์. (๒๕๕๕). เอกสารบรรยาย “หลักนิติธรรม ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืน”. โรงแรมรามการ์เด้นส.

หลักนิติธรรมด้วย ต่อมา อริสโตเติล (Aristotle) ลูกศิษย์ของเพลโตก็ยึดถือตามแนวความคิดดังกล่าวโดยเสนอว่ากฎหมายเท่านั้นที่ควรจะเป็นผู้ปกครองสูงสุดใน ระบอบการเมืองการปกครอง^{๑๖}

แนวความคิดเรื่องหลักนิติธรรมเริ่มเป็นรูปธรรมในห้วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ โดยในกฎบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta) ค.ศ.๑๒๑๕ ใน Article ๓๙ ได้กำหนดถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ของประชาชนอันเป็นวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของหลักนิติธรรมไว้ โดยสรุปว่าบุคคลย่อมไม่อาจถูกลงโทษได้หากไม่มีคำพิพากษาที่ชอบด้วยกฎหมาย และหลักนิติธรรมก็ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่สองโดยเหล่านักปฏิวัติได้ใช้แนวความคิดเรื่องหลัก นิติธรรมเป็นแนวทางในการต่อสู้กับลัทธิทรราชย์ (Tyranny) ที่ให้ความสำคัญกับผู้ปกครองมากกว่าผู้ใต้ปกครองซึ่งทำให้ผู้ใต้ปกครองถูกกดขี่ข่มเหงอย่างไม่เป็นธรรม^{๑๗}

นอกจากนี้ ในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ของอังกฤษยังได้รับรองแนวความคิดเรื่อง หลักนิติธรรมไว้ในคำพิพากษาของศาลด้วยและสหราชอาณาจักรยังได้รับรองหลักความมีอำนาจ สูงสุดของรัฐสภา (Supremacy of the Parliament) ซึ่งมีอำนาจในการออกกฎหมายภายใต้ หลักนิติธรรมเพื่อควบคุมการใช้ อำนาจรัฐไม่ให้ละเมิดสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน^{๑๘}

ในปัจจุบัน แนวความคิดเรื่องหลักนิติธรรมได้ปรากฏในกฎหมายทั้งในระดับกฎหมาย ระหว่างประเทศ อาทิ อารัมบถ (Preamble) ของ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (The Universal Declaration of Human Rights; UDHR) ที่ปรารภถึงหลักนิติธรรมโดยสรุปว่า มีความจำเป็นที่สิทธิมนุษยชน ต้องได้รับการคุ้มครองโดยหลักนิติธรรม ไม่เช่นนั้นมนุษย์อาจจะกอบฏ เพื่อต่อสู้ขัดขวางทรราชย์ได้ และในระดับกฎหมายภายในประเทศ อาทิ รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย

อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยอมรับ “หลักนิติธรรม” ซึ่งเป็นแนวความคิดของ ชาติดตะวันตกกว่าเป็น หลักกฎหมายทั่วไปที่ไม่ได้เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรมาตั้งแต่การปฏิรูประบบ กฎหมายและ กระบวนการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ตลอดจนมาถึง ปัจจุบันหลักการนี้ได้ปรากฏในรูปของกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย^{๑๙}

๑.๓ บทบาทของครอบครัวกับหลักนิติธรรม

ในชีวิตของคนส่วนใหญ่จะมีความใกล้ชิดกับครอบครัวมากที่สุด โดยเฉพาะ ครอบครัวไทยที่บุตรอยู่ร่วมกับบิดามารดาตั้งแต่แรกเกิดจนเข้าสู่วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ หรือบางครั้งครอบครัวอาจจะอยู่ร่วมกันไปตลอดชีวิต บิดามารดา จนกระทั่งมีความคิด ความรู้สึก พฤติกรรม และรูปแบบการดำเนินชีวิตเหมือนหรือคล้ายคลึงกับ

^{๑๖} Aristotle. (1995). *Politics*. USA: Oxford University Press.

^{๑๗} วิชัย ทิตตภักดิ์ (๒๕๕๘) *หลักนิติธรรมกับการบริหารงบประมาณ* .หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๓. วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

^{๑๘} Bingham, Tom. (๒๐๑๑). *The Rule of Law*. (๒nd ed.) London : Penguin Books.

^{๑๙} สุรพล ศรีวิทยา (๒๕๕๘). *หลักนิติธรรมกับการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยแนวทางพุทธวิธีในสังคมไทย*.วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ๓(๒), หน้า ๒๓ – ๒๔.

บิดามารดาของตนเอง กล่าวได้ว่าครอบครัวมีเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการอบรม กล่อมเกล่าให้บุตรมีเจตคติและพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคมในทุกๆ ด้าน เช่น การดำเนิน ชีวิตอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม การมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม การมีจิตสาธารณะ การนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การแสดงออกทางการเมืองอย่างถูกต้องและเหมาะสม ดังนั้นหากต้องการให้ประชาชนมีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกที่ดี เป็นคนดี ครอบครัวจึงถือว่าเป็นสถาบันที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำหน้าที่ปลูกฝังและพัฒนาให้กับเด็กและเยาวชนเพื่อให้พวกเขาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติสืบไป^{๒๐}

ครอบครัวถือเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดู ปลูกฝังและพัฒนาบุคคลในทุกๆ ด้าน การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวจะส่งผลกระทบต่อบุคคลตั้งแต่แรกเกิดไปจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เมื่อได้รับการปลูกฝังหรืออบรมสั่งสอนในเรื่องใดไปแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะคงอยู่เป็นลักษณะนิสัยอันเป็นแบบแผนในการแสดงความคิด และพฤติกรรมไปตลอดช่วงชีวิต นักวิชาการทั้งทางด้านจิตวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าครอบครัวเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคคล หากครอบครัวสามารถอบรมเลี้ยงดูบุตรของตนเองให้เป็นผู้ที่มีความรู้ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมจริยธรรมด้วยการยึดหลักนิติธรรมก็ถือเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งอันจะส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน การอบรมเลี้ยงดูเป็นกระบวนการที่ครอบครัวใช้พัฒนาบุตร ในกระบวนการนี้บิดามารดาจะมีการสื่อสารกับบุตรด้วยคำพูดและการกระทำเพื่อให้บุตรเกิด ความรู้ความเข้าใจ รวมถึงการแสดงความคิดเห็นการแสดงความรู้สึกการชื่นชมการให้รางวัล การตำหนิการตักเตือน และการลงโทษ สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการอบรมเลี้ยงดูล้วน เป็นการปลูกฝังส่งเสริมและพัฒนาเจตคติและพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคมให้กับบุตร ทั้งนี้เพราะการอบรมเลี้ยงดูเป็นกระบวนการอบรมบ่มนิสัยและฝึกหัดให้บุตรเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ทำให้พวกเขาได้เรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองและฝึกหัดที่จะอยู่ภายใต้ กฎระเบียบของครอบครัวตามหลักนิติธรรมอันเป็นการพัฒนาความมีวินัยและความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง ดังนั้นครอบครัวควรอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักนิติธรรม ควรปฏิบัติ ดังนี้^{๒๑}

๑. บิดามารดาควรแสดงความรัก และความปรารถนาดีต่อบุตรอย่างจริงจัง คอยดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ เช่น คอยพูดคุยสอบถามถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในแต่ละวัน รับประทานอาหารด้วยกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

^{๒๐} พระชนพจน์ คำติบ (๒๕๕๘). บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเด็กและเยาวชน. วารสารสถาบันวิจัยพินิตธรรม. ๒(๒) หน้า ๑๕-๒๖.

^{๒๑} กมลวรรณ การมปราชญ์ คล้ายแก้ว (๒๕๕๖). ปัจจัยทางด้านสถานการณ์ในครอบครัว สถาบันการศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรมในการเรียนของนิสิตระดับปริญญาตรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักนวัตกรรมการเรียนรู้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

๒. บิดามารดาควรให้การสนับสนุน ส่งเสริมและให้กำลังใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของบุตร เช่น สนับสนุนให้ลูกมีจิตสาธารณะ สนับสนุนให้บุตรได้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมนี้ถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ฯลฯ

๓. บิดามารดาควรเปิดโอกาสให้บุตรได้ตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง โดยไม่บังคับให้บุตรทำหรือเลือกในสิ่งที่บิดามารดาต้องการ แต่ควรให้คำปรึกษา และชี้แนะ แนวทางที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องการเรียน เรื่องการทำงาน เรื่องการทำกิจกรรม ฯลฯ

๔. บิดามารดาควรเป็นที่ปรึกษาของบุตรในทุก ๆ เรื่อง ควรเปิดใจรับฟังปัญหาและ ชี้แนะแนวทางในการแก้ไขอย่างถูกต้องและเหมาะสมทั้งปัญหาทั่วไปที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ปัญหาในการเรียน การทำงาน ฯลฯ

๕. บิดามารดาควรเปิดโอกาสให้บุตรได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือ ตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้านอย่างเท่าเทียมกัน เช่น เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกซื้อรถคันใหม่ เลือกรูปแบบในการตกแต่งบ้าน ฯลฯ

๖. บิดามารดาควรให้บุตรได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการทำงานบ้าน เช่น การทำความสะอาดบ้าน การล้างจาน การซักรีดเสื้อผ้า การดูแลต้นไม้ ฯลฯ เพื่อเป็นการปลูกฝังให้มีความรับผิดชอบนี้ถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

๗. บิดามารดาควรชื่นชมหรือให้รางวัลอย่างเหมาะสมเมื่อบุตรทำความดีหรือ ประพฤติตนในทางที่ดีเช่น ให้รางวัลหรือชื่นชมเมื่อบุตรให้ความช่วยเหลือเพื่อน ๆ หรือเมื่อตั้งใจทำกิจกรรมต่าง ๆ จนประสบผลสำเร็จ ฯลฯ

๘. บิดามารดาควรว่ากล่าวตักเตือนและชี้แจงเหตุผลเมื่อบุตรทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หรือมีความประพฤติที่ไม่เหมาะสม โดยไม่แสดงอาการโกรธหรือใช้ความรุนแรงซึ่งจะทำให้ กระทบกระเทือนความรู้สึกของบุตร ^{๒๒}

การเป็นแบบอย่างที่ดีของบิดามารดาเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เกิดเนื่องจากการอบรมเลี้ยงดูภายในครอบครัวที่จะทำให้บุตรเกิดเรียนรู้ในเรื่องราวทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต แบบแผนการแสดง ความคิด และการแสดงพฤติกรรมจากบิดามารดา โดยส่วนมากการเรียนรู้ของบุคคลมักจะ เกิดจากการเลียนแบบจากบุคคลที่เป็นที่รัก นิยมชมชอบ เชื่อถือ ไว้วางใจ หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจซึ่งภายในครอบครัวบิดามารดาเป็นผู้ที่ให้การอบรม เลี้ยงดูบุตรอย่างใกล้ชิดจนทำให้ บุตรมีความรัก เชื่อถือ ไว้วางใจและเห็นความสำคัญต่อบิดามารดา บุตรจึงยอมรับการอบรม สั่งสอนต่าง ๆ ได้โดยง่าย และ ยึดถือบิดามารดาเป็นแบบอย่างในทุก ๆ

^{๒๒} ดวงเดือน พันธุนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม (๒๕๕๔). ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกับ สุขภาพจิต และจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เรื่อง โดยบุตรจะเอาใจใส่ค่อย ๆ เรียนรู้จดจำความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของบิดามารดาหรือผู้ให้การเลี้ยงดูอย่างต่อเนื่องจนในที่สุดสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินนั้นกลายเป็นแบบแผนความคิด เป็น พฤติกรรม เป็นวิถีปฏิบัติหรือเป็นลักษณะนิสัยของตนเอง ในการเป็นแบบอย่างให้กับบุตรนั้น บิดามารดาจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นคนดี มีความรับผิดชอบต่อสังคม นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ไม่เอาเปรียบสังคมก่อนแล้วจึงแสดงให้บุตรได้เห็นแบบอย่างที่ดีเหล่านั้น โดยจะต้องแสดงให้บุตรเห็นตามแนวทางดังนี้

๑. บิดามารดาจะต้องแสดงให้บุตรเห็นว่าเป็นผู้ที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ทำงาน ร่วมกับผู้อื่นได้ มีความเคารพผู้อื่น เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพหลักความเสมอภาค และเคารพความแตกต่างทางความคิดและวัฒนธรรม สามารถปรับตัวและวางตัวอย่างเหมาะสมในฐานะ สมาชิกของกลุ่มสังคมต่าง ๆ มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยไม่ใช้ความคิดของตัวเอง เป็นใหญ่ไม่ก้าวก่ายเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น รวมถึงมีความคิดว่าทุกคนในสังคมอยู่ในระดับเดียวกัน โดยไม่มีปฏิกิริยาที่แสดงถึงการดูถูก ดูแคลนผู้ที่มีสถานะทางสังคม มีการศึกษาดำกว่า ยากจนกว่าตนเอง และไม่มีปฏิกิริยาที่แสดงว่ายกย่องและยอมจำนนให้คนที่มิมีสถานะทางสังคมสูงกว่า มีการศึกษาสูงกว่า ร่ำรวยกว่าตนเองอย่างไม่มีเหตุผลอันควรกระทำ

๒. บิดามารดาจะต้องแสดงให้บุตรเห็นว่าเป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือเบียดเบียนผู้อื่นสามารถประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้มาเลี้ยงดูครอบครัวได้ด้วยความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ของตนเองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอาเปรียบผู้อื่น รวมถึงจะต้องไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจหรืออิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ใด ๆ

๓. บิดามารดาจะต้องแสดงให้บุตรเห็นว่าเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกสาธารณะ มุ่งที่จะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมและดำรงรักษาสาธารณะสมบัติ มีความเอาใจใส่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแล รักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความเอาใจใส่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลสาธารณะสมบัติของส่วนรวมโดยไม่คิดทำลายหรือทำให้ได้เกิดความเสียหาย รวมถึงจะต้องมองว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองเป็นสมาชิกนั้นเป็นเรื่องที่ตนเองและคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไข โดยไม่คิดว่าเป็นเรื่องของหน่วยงานราชการหรือรัฐบาลต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน บิดามารดาจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้วยความเอาใจใส่ เช่น หากในชุมชนเกิดปัญหาน้ำเน่าเสียส่งกลิ่นเหม็น เกิดปัญหามิโจรขโมยชุกชุม บิดามารดาต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือหาแนวทางในการ แก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยไม่นั่งนอนใจเพราะคิดว่าไม่ใช่เรื่องของตนเอง

๔. บิดามารดาจะต้องแสดงให้บุตรเห็นว่าเป็นผู้ที่เคารพกฎกติกาของสังคม และเคารพกฎหมายมีการปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคมที่เป็นสมาชิกอยู่ เช่น ในที่ทำงาน ในชุมชน ฯลฯ และปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ไม่ละเมิดแม้ว่าจะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ทิ้ง ขยะลงในที่สาธารณะ จอดรถในที่ห้ามจอด ไม่ข้ามถนนตรงทางม้าลาย การขับรถฝ่าไฟแดง การเสียดายภาษี ฯลฯ

๕. บิดามารดาจะต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความเต็มใจที่จะแก้ปัญหาความ ชัดแย้ง ในทุกกรณีด้วยท่าทีสันติโดยไม่ใช้ความรุนแรง หากมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคมใด ๆ ก็ตามทั้งความขัดแย้ง ในครอบครัว ความขัดแย้งในที่ทำงาน ความขัดแย้งในชุมชน บิดา มารดาจะต้องแก้ปัญหาอย่างมีสติโดย พิจารณาเหตุผลต่าง ๆ อย่างรอบคอบรอบด้าน โดยไม่ใช้อารมณ์และความรุนแรงในการแก้ปัญหา แม้ว่าสถานการณ์ปัญหาจะมีความรุนแรงมาก เพียงใดก็ตาม

๖. บิดามารดาจะต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความตระหนักรู้และมีความ กระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความสมัครใจ และมีความเห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นหน้าที่ มีความสำคัญอย่างยิ่งของประชาชนทุกคนในประเทศและ จะต้องไม่มองว่าการเมืองเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย หรือเป็นเรื่องที่ไม่ควรให้ความสนใจหรือเข้าไปเกี่ยวข้องใดๆ โดยอย่างน้อยที่สุดบิดามารดาควรมีการ ติดตามข่าวสารทางการเมืองอย่าง สม่าเสมอและอธิบายให้บุตรเข้าใจข่าวสารต่าง ๆ มากขึ้น บิดา มารดา จะต้องไปเลือกตั้งทุก ครั้งที่มีการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นหรือการเลือกตั้งระดับชาติ หากมี ความไม่เห็นด้วยในนโยบายของรัฐบาลจะต้องแสดงการคัดค้านอย่างถูกต้องด้วยวิธีการที่เหมาะสม^{๒๓}

๑.๔ สรุป

ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในชีวิตที่ทุกคนต้องให้การดูแลเอาใจใส่ เพราะทำหน้าที่ในการ หล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ ทั้งการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรัก ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมถึงปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคมให้แก่สมาชิก เพื่อให้บุคคลเป็นคนดี มีคุณภาพ และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม รวมไปถึงการปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามระบอบ ประชาธิปไตย ยึดหลักนิติธรรม ความรับผิดชอบต่อตนเองและเคารพผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง การเคารพความเสมอภาค การเคารพกติกาหรือเคารพกฎหมาย และความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม การอบรมเลี้ยงดูของสถาบันครอบครัวมีความสำคัญเป็นอันดับแรกเพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้เด็กเกิด จิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวมความใกล้ชิดระหว่างพ่อแม่กับลูกจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการอบรม เลี้ยงดูลูก เพราะความใกล้ชิดจะเป็นสื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และกลายเป็นความเห็นใจซึ่ง กันและกัน โดยครอบครัวถือว่าเป็นสถาบันทางสังคมที่มีส่วนสำคัญในการอบรมบ่มนิสัย ปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม อันดีงามให้กับเด็ก รวมไปถึงปลูกฝังและพัฒนาให้ยึดตามหลักนิติ ธรรม อันประกอบไปด้วย ความรับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองในการเคารพผู้อื่น การเคารพความ แตกต่าง การเคารพความเสมอภาค การเคารพกติกาหรือเคารพกฎหมาย และความรับผิดชอบต่อสังคมและ ส่วนรวม บทบาทหน้าที่ของครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้ดีจึงนับว่ามีความสำคัญ เพราะเขาคือ ทรัพยากรอันมีค่าในการพัฒนาประเทศ

การอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยยึดหลักนิติธรรมมีส่วนสำคัญในการฝึกหัดให้บุตรได้เรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตใน สังคมประชาธิปไตย เช่น การฝึกให้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นหรือตัดสินใจใน เรื่องต่าง ๆ อย่างเป็นอิสระ

^{๒๓} ปนัดดา ยิ้มสกุล (๒๕๖๑).การเสริมสร้างบทบาทหน้าที่ที่มีต่อครอบครัวของนักศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.๑๒(๑). หน้า ๑๑๐-๑๒๒.

ภายใต้กฎหมายหรือข้อกำหนดของครอบครัว ฝึกให้มีส่วนร่วม รับผิดชอบงานในบ้าน ฝึกให้ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัย ฝึกการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ฝึกให้ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและถึงแม้ว่าจะมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันก็ต้องสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยไม่จำเป็นต้องบังคับให้คนอื่น มีความคิดเห็นเหมือนตนเอง ฯลฯ การได้ฝึกฝนในเรื่องดังกล่าวจะทำให้บุตรมีเจตคติพฤติกรรมและแนวปฏิบัติแบบประชาธิปไตย รวมถึงเกิดการเรียนรู้ในการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว กระบวนการเหล่านี้ จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และอยู่ในฐานะพลเมืองของประเทศ พวกเขาจะสามารถสรุปอ้างอิงประสบการณ์ที่ได้รับจากครอบครัวไปใช้ ซึ่งเป็นผลทำให้พวกเขาเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยได้ ในด้านการสนทนา พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เมื่อบุตรได้ยิน หรือได้เห็น แบบอย่าง que แสดงออกเป็นคำพูดและการกระทำก็จะค่อย ๆ เกิดเรียนรู้จดจำ ทำความเข้าใจ จนในที่สุดสิ่งเหล่านั้นก็จะกลายเป็นแบบแผนของเจตคติและพฤติกรรม รวมถึง แนวปฏิบัติต่าง ๆ ของบุตร ซึ่งมีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าบิดามารดาและบุตรมีแนวโน้มที่จะมีเจตคติและพฤติกรรมในหลาย ๆ ด้านสอดคล้องกัน ดังนั้นหากบิดามารดามีแนวคิดที่ดีก็มีแนวโน้มที่จะทำให้บุตรมีหลักนิติธรรมและความเป็นพลเมืองดีเช่นเดียวกับบิดามารดาของตนเอง

อย่างไรก็ตาม กระบวนการปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักนิติธรรมนี้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่บิดามารดาให้กำเนิดบุตร จนกระทั่งพวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ดังนั้น บิดามารดาจะต้องทุ่มเท เสียสละ และมีความอดทน มากเป็นพิเศษ ในการที่จะใช้วิธีการดังกล่าว ในการปลูกฝังและพัฒนาบุตร เพราะเงื่อนไขสำคัญในการที่จะทำให้กระบวนการเหล่านี้ประสบความสำเร็จ ได้ บิดามารดาจะต้องให้การดูแลบุตรอย่างใกล้ชิด คอยเอาใจใส่ดูแล ให้ความรัก และให้เวลากับบุตรอย่างเต็มที่ เป็นที่ปรึกษาที่ดีเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกๆ เรื่อง รวมถึงต้องมีการปฏิบัติเช่นนี้ต่อบุตรอย่างสม่ำเสมอ เพราะหากมีการปฏิบัติที่ไม่สม่ำเสมอก็อาจจะทำให้บุตรเกิดความสับสน จนเกิดเจตคติหรือพฤติกรรมที่ผิดปกติขึ้นได้ ทั้งนี้หากทุกครอบครัวสามารถทำหน้าที่ในการปลูกฝังหลักนิติธรรม และพัฒนาความเป็นพลเมืองดีให้กับบุตรของตนเองได้ก็จะทำให้ประชาชนทุกคนมีหลักนิติธรรม ซึ่งถือเป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้ระบบการเมืองการปกครองของประเทศมีความเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (๒๕๕๕). หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชนว่าด้วย รัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- กมลวรรณ คารมปราชน์ คล้ายแก้ว (๒๕๕๖). ปัจจัยทางด้านสถานการณ์ในครอบครัว สถาบันการศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรมในการเรียนของนิสิตระดับปริญญาตรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักนวัตกรรมการเรียนรู้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิชัย ทิตตภักดิ์ (๒๕๕๘) หลักนิติธรรมกับการบริหารงบประมาณ .หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๓. วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- อลงกรณ์ พลบุตร (๒๕๖๐). หลักนิติธรรมในบริบทของสังคมไทย. วารสารศาลรัฐธรรมนูญ.๑๙ (๕๖)
- รุ่งรัตน์ สุขะเดชะ(๒๕๖๓). การอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทย: การทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการอย่างเป็นระบบ. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ. ๔๓ (๑) หน้า ๑-๙.
- ศาสตราจารย์ (พิเศษ) จริญญา ภักดีธนะกุล. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยาย หลักนิติธรรมกับการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญและความชอบด้วย กฎหมาย. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ประสพสุข บุญเดช. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยายหลักนิติธรรมกับการควบคุมการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐโดยฝ่ายนิติบัญญัติ. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- ดวงเดือน พันธุนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม. (๒๕๕๔). ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกับ สุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปนัดดา ยิ้มสกุล (๒๕๖๑).การเสริมสร้างบทบาทหน้าที่ที่มีต่อครอบครัวของนักศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.๑๒(๑). หน้า ๑๑๐-๑๒๒.
- พระชนพจน์ คำดีบ (๒๕๕๘). บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเด็กและเยาวชน. วารสารสถาบันวิจัยพินิตธรรม. ๒(๒) หน้า ๑๕-๒๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๔). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔.หลักนิติธรรม. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒ <http://www.royin.go.th/dictionary/>.
- ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยาย ดุลยภาพระหว่างการเมืองภาคนักการเมืองและการเมืองภาคพลเมืองกับ หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ประสพสุข บุญเดช. (๒๕๕๖). เอกสารบรรยายหลักนิติธรรมกับการควบคุมการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยฝ่ายนิติบัญญัติ. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์. (๒๕๕๕). เอกสารบรรยาย “หลักนิติธรรม ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืน”. โรงแรมรามาคาร์ตันส.
- สุรพล ศรีวิทยา (๒๕๕๘). หลักนิติธรรมกับการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยแนวทางพุทธวิธีในสังคมไทย. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ๓(๒), หน้า ๒๓ - ๒๔.
- สุนทร มณีสวัสดิ์ (๒๕๕๘). เอกสารประกอบการบรรยายนิติธรรมและนิติรัฐ.มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. หน้า ๑๑. Aristotle. (1995). Politics. USA: Oxford University Press.

- Bingham, Tom. (๒๐๑๑). **The Rule of Law.** (๒nd ed.) London : Penguin Books.
- Brian Z. Tamanaha. (๒๐๐๔). **ON THE RULE OF LAW: HISTORY,POLITICS, THEORY.** Cambridge University Press.
- Garner, Kim Monique. (2004). Examination the Roles of Middle School Personal in The Construction of Effective Discipline. **Dissertation Abstracts International.** 64(12): 4427-A
- The Law Dictionary, **Black's Law Dictionary Free Online Legal Dictionary 2nd Ed.** Retrieved from ๒๖ March ๒๐๒๐. <https://thelawdictionary.org/rule-of-law/>.
- World Justice Project. (๒๐๑๙). **World Justice Project: Rule of Law Index ๒๐๑๙.** April ๑๕, ๒๐๒๐, Retrieved from <https://worldjusticeproject.org/>

